

İNSANİ GELİŞMİŞLİK GÖSTERGELERİ AÇISINDAN İSLAM İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI ÜYE ÜLKELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hacı Hayrettin TIRAŐ¹

Hüseyin AĐIR²

ÖZ

Bir ülkenin ekonomik performansı ile beşeri kalkınma performansı birbirinden farklı olabilir. Bununla birlikte kalkınmanın bir göstergesi olarak sadece yüksek gelir düzeyi de yeterli değildir. Gelişmişlik düzeylerini belirleyebilmek, ekonomik göstergelerle birlikte insani, sosyal ve kültürel açıdan farklı göstergelerin kullanılmasını gerektirmektedir. Birleşmiş Milletler, bir ülkenin gelişmişlik düzeyini İnsani Gelişim Endeksi aracılığıyla ölçmektedir. Bu endekste, ülkelerin gelirleriyle birlikte, eğitim ve sağlığa ilişkin göstergeler de yer almaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'nin de içinde olduğu 57 üyeli İslam İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin, 2016 İnsani Gelişim Endeksi ve alt grup göstergeleri açısından bir değerlendirilmesi yapılmaktadır. Buna göre, Türkiye insani gelişim endeksi bakımından, 0,767 puanla 188 ülke içerisinde 71. sırada yer almaktadır. Bu sıralama Türkiye'yi yüksek insani gelişime sahip ülkeler arasına koymaktadır. İslam İşbirliği Teşkilatı üyeleri içerisinde ise 11. sırada yer alan Türkiye, bu grubun gelir göstergeleri göz önüne alındığında daha yüksek yerlerde olmayı hak ettiği düşünölmektedir. Türkiye'nin insani gelişim açısından daha üst basamaklarda yer alabilmesi, eğitim ve sağlık alanlarındaki yatırımların artırılmasına bağlı bir durum olarak görölmektedir.

Anahtar Kavramlar: Beşeri sermaye, Beşeri Kalkınma, İnsani Gelişim Endeksi, İslam İşbirliği Teşkilatı

JEL Kodları: O10, O15

¹ Doktora Öğrencisi, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, hhayrettintiras@hotmail.com

² Doç. Dr., KSÜ İ.İ.B.F., İktisat Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, husevinagir@hotmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 23.02.2018; Makalenin Kabul Tarihi: 09.04.2018

AN EVALUATION OF THE MEMBER STATES OF THE ORGANIZATION OF ISLAMIC COOPERATION BY THE HUMAN DEVELOPMENT INDICATORS

ABSTRACT

Economic performance and human development performance of a country may be different than each other. In addition, only high level of income is not even enough as an indicator of development. Assessing the development levels requires the use of different indicators from humanitarian, social and cultural perspectives, in addition to economic indicators. The United Nations measures the level of development of a country by The Human Development Index. This Index includes indicators on education and health, in addition to the incomes of countries.

This study analyzes the 2016 Human Development Index and its sub-categories for The 57-member Organization of Islamic Cooperation countries, which also includes Turkey. The Human Development Index Report places Turkey at 71st rank with 0,767 among 188 countries. This ranking places Turkey among the countries with human development. Among The Organization of Islamic Cooperation countries, Turkey places 11th, which should be deserving a higher ranking considering income indicators of this group. Placement of Turkey at higher rankings in terms of human development appears to depend on increased investments on education and health areas.

Keywords: Human Capital, Human Development, Human Development Index, The Organization of Islamic Cooperation

JEL Codes: O10, O15

GİRİŞ

Ekonomik büyüme ve kalkınmada en önemli faktörlerden biri olan beşeri sermayenin miktarı ve gelişme düzeyi ülkelerin kalkınmışlık seviyelerinin belirlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Ekonomik büyüme, genel olarak milli gelirin büyüklüğü ile ölçülmesine rağmen, kalkınma sadece milli gelirin bir fonksiyonu değildir. Dolayısıyla, ekonomik olarak gelişmiş çoğu ülkede sosyal sorunların varlığını sürdürmesi, ekonomik kalkınma ve insani gelişme arasındaki ilişkinin daha iyi kurulması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Demir Şeker, 2011: 2; Çelik, 2016: 1).

Kalkınma, merkantilist dönemden 1970'lere kadar gelir ekseninde ekonomik büyümeye yönelik faaliyetler olarak görülmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra kalkınma ve gelişme odaklı çalışmaların arttığı görülmektedir. 1950-1970 döneminde ülkelerin kalkınmışlık dereceleri milli gelirdeki artışla bir tutulmuştur (Fırat vd., 2015: 882; Başar vd., 2015: 846). Kalkınmada insan odaklı yaklaşımın ortaya çıkmasıyla birlikte, ülkelerin gelişmişlik düzeylerini ölçebilmek amacıyla özellikle 1970'li yıllardan sonra insani, sosyal, kültürel ve ekonomik olmak üzere birçok gösterge kullanılmaya başlanmıştır (Karabulut vd., 2009: 2). Söz konusu bu göstergelerin aynı gelişmişlik düzeyindeki ülkelerde bile farklılıklar göstermesinden dolayı, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ilk defa 1990 yılında, gelire birlikte insani gelişmeyi de ölçmeyi amaçlayan gelir dışı göstergelerin de esas alındığı bir takım endeksler yayımlamaya başlamıştır (UNDP, 2010: IV). Bu endekslerde ülkelerin refah ve kalkınmışlık dereceleri de sayısal değerlere dönüştürülerek İnsani Gelişme Endeksi (İGE) (Human Development Index (HDI)) adı altında yayınlanmaktadır.

İnsani gelişme, insanların seçeneklerini artırma süreci (UNDP, 1990: 10) olarak tanımlanmaktadır. İnsani gelişme, insan yaşamını iyileştirmek yoluyla, insanların kendi yaşamlarını şekillendiren süreçlere aktif bir şekilde katılarak yeteneklerini artırmak suretiyle gelişmedir. Aynı zamanda bir hedef olan insani gelişme, insanların yaşamlarını şekillendiren süreçleri etkilemeleri gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda ekonomik büyüme insani gelişme için önemli bir araç olmakla birlikte amaç değildir (UNDP, 2016a: 2). İnsani gelişme kavramı, insan refahını gelir kavramının ötesinde değerlendirmektedir.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri yanında ülkede yaşayan bireylerin refah düzeylerini de (Doğan ve Gürler, 2013: 70) ölçmekte olan İGE, insani gelişmeyi; uzun ve sağlıklı bir yaşam, eğitim ve insanca bir yaşam için gerekli gelir boyutu ile ele alan bileşik bir ölçüttür (UNDP, 1990: 10). İGE hesaplamasında kullanılan eğitim, sağlık ve gelir bileşenleri, içeriklerinde zamanla bazı değişiklikler olmakla birlikte bütün gelişme aşamalarında ön plandadır. Dolayısıyla İGE, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeyi bir arada değerlendirmekte, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri birlikte izleme ve karşılaştırma imkanı sunmaktadır.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde yapılan çalışmalarda farklı ülkelerin ve ülke gruplarının İGE açısından değerlendirildiği veya karşılaştırmalar yapıldığı görülmektedir. Örneğin; Tireli vd., (2013) çalışmalarında, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üyesi ülkeler ile Türkiye'ye ait sosyal göstergeler ile insani gelişim göstergeleri arasındaki ilişkiyi incelemiş; Fırat vd., (2015) çalışmalarında, kalkınma ve eğitim ilişkisini ele alarak Türkiye'nin eğitim düzeyini değerlendirmişlerdir. Başar vd., (2015), ülkeleri İGE değerlerine göre etkinliklerini araştırmış; Karabulut vd., (2009), OECD ülkelerini 2006 İGE değerleri ile analiz etmiştir. Akçiçek (2015), Türkiye'nin insani gelişme performansını 2014 yılı İGE değerleri ile incelemiş; Bolat ve Çılan (2007), gelişmekte olan ülkeleri İGE bileşenleri açısından karşılaştırmıştır. Benzer çalışmaları çoğaltmak mümkündür. Yapılan çalışmalardan elde edilen ortak sonuç ise, gelirin insani kalkınma için gerekli olduğu ancak yeterli olmadığı, gelir yanında eğitim, sağlık, güvenlik, barınma gibi alanlarda iyileşmelerin olması gerektiği, özellikle eğitimin insani gelişmede çok büyük etkisinin olduğu şeklindedir.

Bu çalışmada, yaklaşık 50 yıllık geçmişi olan ve Türkiye'nin de içinde olduğu 57 üyeli İslam İşbirliği Teşkilatı ülkelerinin, 2016 yılı İGE ve bazı alt grup göstergeler açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın diğer çalışmalardan farklılığı, İİT ülkelerini İGE açısından ilk defa ve en son veriler ile inceleniyor olmasından kaynaklanmaktadır. Çalışmada kullanılan veriler için UNDP 2016 İnsani Gelişme Raporu'ndan yararlanılmıştır.

Çalışmanın giriş bölümünü takiben, literatüre yer verilmektedir. Daha sonra konuyla ilgili kavramsal tartışmalara yer verilerek, oluşturulan istatistiki veriler yorumlanmaktadır. Sonuç bölümünde ise, İGE bakımından İİT ülkeleri arasındaki farklılıklarla, özellikle Türkiye ve diğer İİT ülkeleri arasındaki farklılıklar ortaya konmaya çalışılmaktadır.

1. KAVRAMSAL TARTIŞMALAR

1.1. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)

İİT inanç temelinde oluşturulmuş uluslar arası bir oluşumdur. 21 Ağustos 1969 tarihinde İsrail'in işgali altında bulunan Kudüs'teki, Al-Aksa Mescidi'nin yakılmasının İslam dünyasında uyandırdığı tepki üzerine, 22-25 Eylül 1969 tarihlerinde Rabat'ta ilk kez düzenlenen İslam Zirve Konferansında alınan bir kararla, "İslam dünyasının hak ve çıkarlarını korumak, üye devletler arasında işbirliği ve dayanışmayı güçlendirmek" amacıyla kurulmuştur. İslam Konferansı Teşkilatı olan eski adı, 2011 Haziran ayında Astana'da düzenlenen 38. Dışişleri Bakanları Konseyi'nde İslam İşbirliği Teşkilatı olarak değiştirilmiştir (<http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>).

İİT'nin halen 57 üyesi ve 5 gözlemci ülkesi bulunurken dünya nüfusunun yaklaşık %25'ni barındırmaktadır. Bu haliyle teşkilat, Birleşmiş Milletler ve Bağlantısızlar Hareketi'nin ardından dünyanın en büyük üçüncü uluslar arası oluşumu durumundadır. 1970 Mart ayında Cidde'de gerçekleştirilen Birinci İslam Dışişleri Bakanları Konferansında Genel Sekreterliğin oluşturulmasına ve sekreteryanın Cidde'de faaliyet göstermesine karar verilerek bir Genel Sekreter atanmıştır. İslam İşbirliği Teşkilatı'nın en üst düzeyde karar alma organı zirve toplantılarıdır ve her üç yılda bir, devlet

ve hükümet başkanları seviyesinde toplanmaktadır. İhtiyaç duyulduğunda, olağanüstü zirve toplantısı da yapılabilmektedir. Bu güne kadar 13 Zirve ve 5 Olağanüstü Zirve toplantısı düzenlenmiş, 13. Zirve toplantısı, 14-15 Nisan 2016 tarihlerinde “Adalet ve Barış için Birlik ve Dayanışma” temasıyla İstanbul’da gerçekleştirilerek Türkiye İİT Zirve Dönem Başkanlığını üstlenmiştir (<http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>, 2017).

İİT'nin dört daimi komitesinden biri olan İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK), 1981 yılında Mekke/Taif’te düzenlenen 3. İslam Zirve Konferansı tarafından kurulmuştur. 1984 yılında Kazablanka’da gerçekleştirilen 4. İslam Zirve Konferansı’nda Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İSEDAK Daimi Başkanlığını üstlenmesiyle operasyonel hale gelmiştir. İSEDAK, ticaret, turizm, ulaştırma, tarım ve kırsal kalkınma, mali işbirliği, yoksulluğun azaltılması ve özel sektörle işbirliği alanlarında faaliyet göstermektedir (<http://disiliskiler.kulturturizm.gov.tr/TR,132162/islam-isbirligi-teskilati-ii.html>, 2017).

İİT üyesi ülkelerin büyük bir kısmı zengin doğal ve beşeri kaynaklara sahip olmalarına rağmen dünyanın en yoksul ve geri kalmış ülkeleri de aralarında yer almaktadır. Ayrıca, bu ülkelerin çoğunda barınma, eğitim, sağlık ve temiz suya erişimde yetersizliklerin olduğu da görülmektedir. Müslüman dünyasının ortak sesi olma gayreti içinde olan teşkilatın 2005 yılında yapılan 3. olağanüstü zirvesinde, hoşgörü ve modernizasyonun teşviki ve her alanda (eğitim, bilim, teknoloji, iyi yönetim ve ticaret gibi) reformların desteklenmesi amacıyla 10 yıllık eylem planı oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra insan hakları, çocuk, kadın ve yaşlı haklarına dair İslami değerler ön plana çıkarılmıştır (Tireli vd., 2013: 62-63). Dolayısıyla insani gelişimin daha ön plana çıktığı ve hızlı değişimlerin yaşandığı dünyada böyle büyük bir oluşumun İGE açısından değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

1.2. İnsani Gelişme Endeksi (İGE)

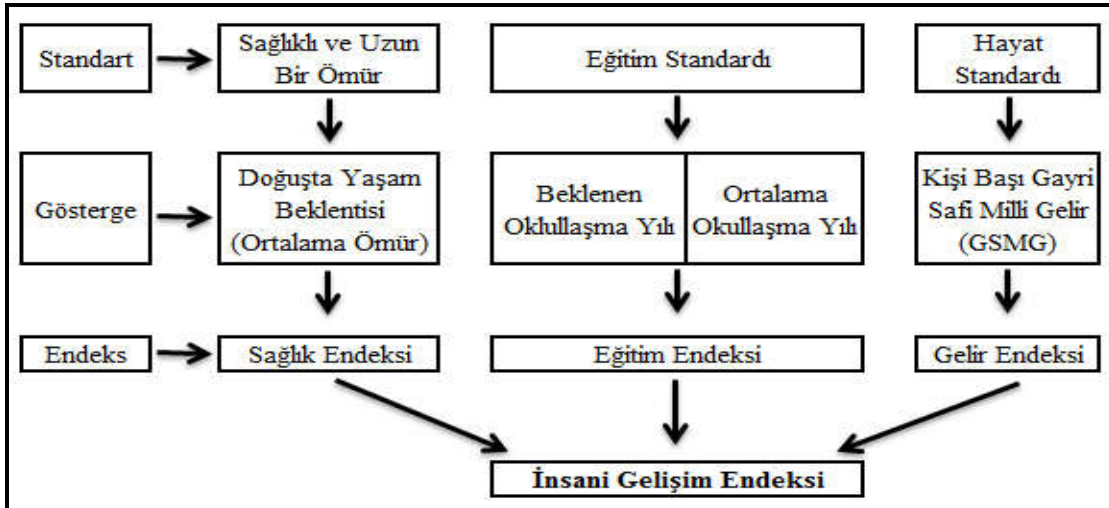
Birleşmiş Milletler’in 1990 yılında yayınladığı ilk raporda insani gelişme; “insanların seçimlerinin artması” süreci olarak tanımlanmaktadır (UNDP, 1990: 1). Gelir, İGE’de yer alan değişkenlerden biri olarak yer almaktadır. İnsani gelişme insana yapılan her türlü yatırımı kapsarken, sağlıklı ve eğitilmiş insanların işgücü verimini artırarak ekonomik büyümeye katkıda bulunduğu ifade edilmektedir. İGE, ülkelerin nispi olarak sosyo-ekonomik gelişme düzeylerinin ölçülerek, ülkeler arası refahın karşılaştırılmasında milli gelire bir alternatif oluşturarak farklı ülkelerin karşılaştırılmasına imkan vermektedir (Keskin, 2011: 129). 1990 yılından itibaren her yıl yayınlanan İGE, bir yandan ülkelerin kalkınma ve refah düzeyleri hakkında fikir verirken, diğer yandan insani gelişmeye yaptıkları yatırımları ölçmek bakımından önemli bir karşılaştırma ölçeği ve araştırma aracına dönüşmüştür (Akçiçek, 2015, s: 4). İGE gelir, eğitim ve sağlık olmak üzere sosyo-ekonomik hayatın üç önemli alanını kapsamaktadır (Hicks, 1997: 1285; Keskin, 2011: 129).

- **Gelir;** iyi bir yaşam standardı sağlamak için gerekli temel mal ve hizmetleri elde etmede ihtiyaç duyulan kaynakları ifade etmektedir. Satınalma gücü paritesine göre kişi başı gayri safi milli gelir (GSMG) olarak hesaplanmaktadır.

- **Eğitim;** toplumda bilgi üretimi ve bilgiye erişim imkanlarını etkileyen temel faktörün bireylerin eğitim düzeyi olduğu kabul edilmektedir. Eğitim endeksini belirlemek için ülkedeki beklenen okullaşma yılı ve ortalama okullaşma yılı kullanılmaktadır.
- **Sağlık;** uzun ve sağlıklı bir yaşamı kapsayan doğumda yaşam beklentisini (ortalama ömür) ifade etmektedir. Sağlıklı ve uzun bir yaşamın olduğu toplumda hem yaşam kalitesinin hem de sağlık hizmetlerinin iyi olduğu kabul edilmektedir.

İGE bu üç göstergeye göre hesaplanmaktadır. 2010 yılında hem kullanılan göstergelerde hem de hesaplama formülünde değişikliğe gidilmiştir. Söz konusu üç boyut (gelir, eğitim ve sağlık) aynı kalmakla birlikte, gelir ve eğitimi ölçmek için kullanılan ölçütler farklılaşmıştır. Gelir, GSYİH yerine satınalma gücü paritesine dönüştürülmüş kişi başı GSMG olarak alınmaktadır. Eğitim veri seti için kullanılan göstergeler ise ortalama okullaşma yılı ve beklenen okullaşma yılı olarak belirlenmektedir (UNDP, 2010: 15; Akçiçek, 2015: 6; Demir Şeker, 2011: 7).

Şekil 1: İnsani Gelişim Endeksinin Oluşumu.

Kaynak: UNDP, 2016b: 1

İGE, gelir, eğitim ve sağlık kategorilerinde her bir kategori için ayrı ayrı belirlemiş olduğu değerleri bir formül içerisinde kullanmaktadır. Endeksin hesaplanmasında kullanılan tüm göstergelerin ağırlığı eşittir (eğitim göstergesinin iki alt bileşeninin ağırlığı da kendi içinde eşittir).

Endeks, hesaplama yaparken her gösterge için farklı minimum ve maksimum değerler tespit etmektedir. UNDP'nin 2016 yılı endeks değerleri için belirlemiş olduğu alt ve üst limitler Tablo 1.'de sunulmaktadır.

Tablo 1: 2016 İnsani Gelişim Endeksi Minimum ve Maksimum Değerleri

Veri Seti	Göstergeler	Minimum-Maksimum Değerler
Eğitim	Beklenen Okullaşma Yılı	0-18 Yıl
	Ortalama Okullaşma Yılı	0-15 Yıl
Sağlık	Ortalama Ömür (Dođušta Yaşam Süresi)	20-85 Yıl
Gelir	Satınalma Gücü Paritesi Kişi Başı GSMG	100-75.000 \$

Kaynak: UNDP, 2016b: 2

Öncelikle belirtilen göstergelerin ayrı ayrı endeks değerleri hesaplanmaktadır. Her bir gösterge Tablo 1.'de belirlenen minimum ve maksimum değerler aracılığı ile 0 ile 1 arasında bir değere dönüştürülmekte ve Denklem 1.'de yerine konarak hesaplanmaktadır (Sadece gelir alt endeksi hesaplanırken tüm değerlerin türevi alınmaktadır). Denklem 1.'e göre, hesaplanan İGE de dahil bütün göstergeler ancak 0 ile 1 arasında bir değer alabilmektedir. Yapılan hesaplamada her üç endeksin geometrik ortalaması alınmakta ve çıkan sonuç endeks değerini vermektedir (UNDP, 2016b: 2-3).

Gösterge Hesap Formülü

$$\frac{\text{Gerçek Değer} - \text{Minimum Değer}}{\text{Maksimum Değer} - \text{Minimum Değer}} = D (0 - 1) \quad (1)$$

İnsani Gelişme Endeksi Hesap Formülü

$$\text{İGE} = \sqrt[3]{D \text{ Gelir} \times D \text{ Eğitim} \times D \text{ Sağlık}} \quad (2)$$

İGE hesaplamaları yapıldıktan sonra elde edilen puanlara göre ülkeler dört kategoriye ayrılmaktadır (UNDP, 2016b: 193):

- 0,800 puan ve üstü = Çok yüksek insani gelişim
- 0,700- 0,799 puan = Yüksek insani gelişim
- 0,550- 0,699 puan = Orta insani gelişim
- 0,550 puan ve altı = Düşük insani gelişim

Elde edilen puan 1'e yaklaştıkça daha yüksek bir insani gelişim, 0'a yaklaştıkça daha düşük bir insani gelişimin gerçekleştiği anlamına gelmektedir. Örneğin Türkiye, 2016 yılı için 0,767 puan olarak hesaplanan endeks değerine sahiptir (UNDP, 2016b: 201). Buna göre Türkiye, yüksek insani gelişme düzeyine sahip bir ülke konumunda bulunmaktadır.

2. İİT ÜLKELERİNİN İGE AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde İİT üyesi ülkelerin 2016 yılı İGE değerlerine göre önce kendi içerisindeki sıralaması incelenmekte, daha sonra sırasıyla sağlık, eğitim ve gelir alt endeksleri açısından değerlendirmeler yapılmaktadır.

Tablo 2: İİT Üyesi Ülkelerin İGE Bakımından Dünya Ülkeleri ve Kendi İçerisindeki Sıralaması.

İslam İşbirliği Teşkilatı İçerisindeki Sıra	Dünya Ülkeleri İçerisindeki Sıra	İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkeler	İnsani Kalkınmışlık Endeksi Puanı	İslam İşbirliği Teşkilatı İçerisindeki Sıra	Dünya Ülkeleri İçerisindeki Sıra	İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkeler	İnsani Kalkınmışlık Endeksi Puanı
1	30	Brunei Darussalam	0.865	32	139	Gana	0.579
2	33	Katar	0.856	34	147	Pakistan	0.550
3	38	Suudi Arabistan	0.847	35	149	Suriye	0.536
4	42	Birleşik Arap Emirlikleri	0.840	36	152	Nijerya	0.527
5	47	Bahreyn	0.824	37	153	Kamerun	0.518
6	51	Kuveyt	0.800	38	157	Moritanya	0.513
7	52	Umman	0.796	39	160	Komorlar	0.497
8	56	Kazakistan	0.794	40	162	Senegal	0.494
9	59	Malezya	0.789	41	163	Uganda	0.493
10	69	İran	0.774	42	165	Sudan	0.490
11	71	Türkiye	0.767	43	166	Togo	0.487
12	75	Arnavutluk	0.764	44	167	Benin	0.485
13	76	Lübnan	0.763	45	168	Yemen	0.482
14	78	Azerbaycan	0.759	46	169	Afganistan	0.479
15	83	Cezayir	0.745	47	171	Fildişi Kıyısı	0.474
16	86	Ürdün	0.741	48	172	Cibuti	0.473
17	97	Surinam	0.725	49	173	Gambia	0.452
17	97	Tunus	0.725	50	175	Mali	0.442
19	102	Libya	0.716	51	178	Gine Bissau	0.424
20	105	Maldivler	0.701	52	179	Sierre Lone	0.420
20	105	Özbekistan	0.701	53	181	Mozambik	0.418
22	109	Gabon	0.697	54	183	Gine	0.414
23	111	Mısır	0.691	55	185	Burkino Faso	0.402
23	111	Türkmenistan	0.691	56	186	Çad	0.396
25	113	Endonezya	0.689	57	187	Nijer	0.353
26	114	Filistin	0.684	İİT Ortalaması			0.620
27	120	Kırgızistan	0.664	Gözlemci Ülkeler			
28	121	Irak	0.649		49	Rusya Federasyonu	0.804
29	123	Fas	0.647		81	Bosna Hersek	0.750
30	127	Guyana	0.638		87	Tayland	0.740
31	129	Tacikistan	0.627		188	Orta Afrika Cumhuriyeti	0.352
32	139	Bangladeş	0.579				

Kaynak: UNDP, 2016a.

Tablo 2.'de İİT'ye üye 57 ülke ve 4 gözlemci ülkeye ait Birleşmiş Milletler'in yayınlamış olduğu 2016 yılı İnsani Gelişmişlik Endeksi değerleri ve bu değerlere göre İnsani gelişmişlik sıralaması bulunmaktadır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti İİT'de gözlemci ülke olmasına rağmen uluslar arası alanda bağımsız bir devlet olarak tanınmadığından UNDP raporlarında İGE değerleri hesaplanmamaktadır.

UNDP 2016 İnsani Gelişme Raporu incelendiğinde, endekste İİT üyesi hiçbir ülkenin ilk sıralarda yer almadığı, sadece Brunei Darussalam'ın 0,865 puanla 30. sırada olduğu görülmektedir. İlk 30 sırada ekonomik ve sosyal yönden gelişmiş Avrupa ve OECD ülkeleri yer almaktadır. İGE

endeksine göre çok düşük insani gelişmişlik seviyesine sahip İİT üyesi ülkeler ise 188 ülkenin değerlendirilmeye alındığı dünya sıralamasında hep sonlarda yer almaktadır.

Tablo 2'ye göre, 57 İİT üyesi ülkeden altısı (Brunei Darussalam, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Kuveyt) çok yüksek insani gelişmişlik düzeyine sahipken, 15 ülke (Umman, Kazakistan, Malezya, İran, Türkiye, Arnavutluk, Lübnan, Azerbaycan, Cezayir, Ürdün, Surinam, Tunus, Libya, Maldivler ve Özbekistan) yüksek insani gelişmişlik düzeyine, 13 ülke (Gabon, Mısır, Türkmenistan, Endonezya, Filistin, Kırgızistan, Irak, Fas, Guyana, Tacikistan, Bangladeş, Gana ve Pakistan) orta insani gelişmişlik düzeyine ve 23 ülke (Suriye, Nijerya, Kamerun, Moritanya, Komorlar, Senegal, Uganda, Sudan, Togo, Benin, Yemen, Afganistan, Fildişi Kıyısı, Cibuti, Gambia, Mali, Gine Bissau, Sierre Leone, Mozambik, Gine, Burkino Faso, Çad ve Nijer) düşük insani gelişmişlik düzeyine sahiptir. İİT içerisinde en düşük insani gelişmişlik düzeyine sahip ülke ise 0,353 puanla Nijer'dir.

İİT ülkeleri içerisinde Brunei Darussalam'den sonra çok yüksek insani gelişmişlik düzeyine sahip olan ülkelerin, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Kuveyt, tamamının Arap Yarımadası ülkeleri olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 2.'de ön plana çıkan detaylardan biri de İİT üyesi ülkeler içerisinde insani gelişmişlik düzeyi bakımından ilk 10'u oluşturan ülkelerin (Brunei Darussalam, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Kuveyt, Umman, Kazakistan, Malezya ve İran) tamamının petrol ve/veya doğalgaz bakımından zengin ülkeler olmasıdır. Bu ülkelerin zengin doğal kaynaklara sahip olmaları nedeniyle kişi başı GSMG değerlerinin yüksek olması İGE sıralamalarında üst sıralarda yer almalarına neden olmaktadır. Kişi başı GSMG nispeten düşük olan ve daha çok iç karışıklık veya savaşların yaşandığı ülkelerin ise sonlarda yer aldığı görülmektedir.

İİT ülkelerinin İGE ortalaması ise 0,620 değerini almaktadır. İİT'ye üye ülkelerden 31'i bu ortalamanın üzerinde iken, geri kalan 26 ülke bu ortalamanın altında kalmaktadır. Ortalamanın altında kalan ülkeler (Bangladeş, Gana ve Pakistan hariç) ise düşük insani gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler olarak görülmektedir.

Türkiye ise, 0,767 İGE değeri ile 188 dünya ülkesi içerisinde 71. sırada yer alırken, 57 İİT üyesi ülke içerisinde 11. sıradadır. Bu puan Türkiye'yi yüksek insani gelişmişliğe sahip ülke kategorisine sokmaktadır. Türkiye bu İGE değeri ile İİT ülkeleri ortalamasının üzerinde ve İİT ülkeleri içerisinde üst sıralarda yer almaktadır. Ancak, İİT üyesi ülkeler içerisinde diğerlerine göre nispeten daha sanayileşmiş olmasına rağmen petrol ve/veya doğalgaz zengini yüksek gelirli ülkelerin gerisinde kalmaktadır.

Tablo 3: İİT Üyesi Ülkelerin Doğuşta Yaşam Beklentisi Bakımından Sıralaması.

Doğuşta Yaşam Beklentisine Göre Sıra	İslam İşbirliği Teşkilati İçerisindeki İGE Sırası	İslam İşbirliği Teşkilati Üyesi Ülkeler	Doğuşta Yaşam Beklentisi (Yıl)	Doğuşta Yaşam Beklentisine Göre Sıra	İslam İşbirliği Teşkilati İçerisindeki İGE Sırası	İslam İşbirliği Teşkilati Üyesi Ülkeler	Doğuşta Yaşam Beklentisi (Yıl)
1	13	Lübnan	79,5	30	25	Endonezya	69,1
2	1	Brunei Darussalam	79,0	31	40	Senegal	66,9
3	2	Katar	78,3	32	30	Guyana	66,5
4	12	Arnavutluk	78,0	33	34	Pakistan	66,4
5	4	Birleşik Arap Emirlikleri	77,1	34	24	Türkmenistan	65,7
6	7	Umman	77,0	35	22	Gabon	64,9
6	20	Maldivler	77,0	36	45	Yemen	64,1
8	5	Bahreyn	76,7	37	42	Sudan	63,7
9	10	İran	75,6	38	39	Komorlar	63,6
10	11	Türkiye	75,5	39	38	Moritanya	63,2
11	15	Cezayir	75,0	40	48	Cibuti	62,3
11	18	Tunus	75,0	41	57	Nijer	61,9
13	9	Malezya	74,9	42	33	Gana	61,5
14	6	Kuveyt	74,5	43	46	Afganistan	60,7
15	3	Sudi Arabistan	74,4	44	49	Gambia	60,5
16	29	Fas	74,3	45	43	Togo	60,2
17	16	Ürdün	74,2	46	44	Benin	59,8
18	26	Filistin	73,1	47	41	Uganda	59,2
19	32	Bangladeş	72,0	47	54	Gine	59,2
20	19	Libya	71,8	49	55	Burkino Faso	59,0
21	17	Surinam	71,3	50	50	Mali	58,5
21	23	Mısır	71,3	51	37	Kamerun	56,0
23	14	Azerbaycan	70,9	52	51	Gine Bissau	55,5
24	27	Kırgızistan	70,8	52	53	Mozambik	55,5
25	35	Suriye	69,7	54	36	Nijerya	53,1
26	8	Kazakistan	69,6	55	47	Fildişi Kıyısı	51,9
26	28	Irak	69,6	55	56	ad	51,9
26	31	Tacikistan	69,6	57	52	Sierre Lone	51,3
29	21	Özbekistan	69,4			İİT Ortalaması	67,3

Kaynak: UNDP, 2016a.

Tablo 3. İİT üyesi ülkeleri doğuşta yaşam beklentisi (DYB) (ortalama ömür) açısından ele almaktadır. DYB, bir toplumda yeni doğan bir kişinin ortalama kaç yıl yaşayacağını belirten bir ölçüt olup yıl olarak ifade edilmektedir. İnanların ortalama ömür süresi, büyük ölçüde ülkedeki sağlık hizmetlerinin kalitesi ve bunlardan vatandaşların yararlanabilme imkanlarıyla ilişkilidir (WHO, 2015; Köksal vd., 2016: 206; Akın ve Ersoy, 2012: 38). Ortalama mrn yüksek olduğu ülkelerde sağlık hizmetlerinin ve kalitesinin iyi olduğu kabul edilmektedir. Bu gösterge toplumların sağlık düzeyini yansıtması açısından önemlidir.

Tablo 3.'e göre İİT lkelerinin DYB ortalaması 67,3 yıldır. 30 ülke ortalamasının üstünde iken, 27 ülke ortalamasının altında kalmaktadır. İİT lkeleri içerisinde en yüksek doğuşta yaşam beklentisine sahip olan ülke 79,5 yıl ile Lübnan olurken, Brunei Darussalam (79 yıl), Katar (78,3 yıl), Arnavutluk

(78,0 yıl) ve Birleşik Arap Emirlikleri (77,1 yıl) Lübnan'ı takip etmektedir. En düşük ortalama ömür ise genellikle geri kalmış fakir Afrika ülkelerinde görülmektedir: Sierre Leone (51,3 yıl), Çad (51,9 yıl), Fildişi Sahilleri (51,9 yıl), Mozambik (55,5 yıl) ve Gine Bissau (55,5, yıl) son beş sırayı oluşturmaktadır.

İİT üyesi ülkelerde İGE sıralaması ile ortalama ömür sıralaması bakımından farklılıklar bulunduğu görülmektedir. İİT içerisinde ortalama ömür sıralamasında 1. olan Lübnan, İGE bakımından 13. sırada yer almaktadır Örneğin, İGE bakımından 20. sırada olan Maldivler, 3. sırada bulunan Suudi Arabistan, 6. sırada bulunan Kuveyt ve 8. sırada bulunan Kazakistan, doğuşta yaşam beklentisi bakımından sırasıyla 6., 15., 14. ve 26. sıraları paylaşmaktadırlar. Görüldüğü gibi ülkelerin uyguladıkları sağlık politikaları ve sağlık hizmetlerine ulaşım durumu doğuşta yaşam beklentisinde kendisini göstermekte ve İGE'yi her ülkede farklı etkilemektedir.

Türkiye ise 75,5 yıllık DYB ile 57 İİT üyesi içerisinde 10. sırada yer almaktadır. Türkiye, DYB bakımından İİT ülkeleri ortalamasının (67,3 yıl) üzerindeyken İGE sıralamasını korumaktadır. Türkiye'nin ve diğer İİT üyesi ülkelerin İGE'de yukarı sıralara çıkabilmesi için sağlık harcamalarını ve yatırımlarını artırarak toplumun sağlık hizmetlerine ulaşımını kolaylaştırması gerekmektedir.

Tablo 4: İİT Üyesi Ülkelerin Beklenen Okullaşma Oranı (BOO) Bakımından Sıralaması.

Beklenen Okullaşma Oranına Göre Sıra	İİT Üyesi Ülkelerin İçerisindeki İGE Sırası	İİT Üyesi Ülkeler	Beklenen Okullaşma Oranı (Yıl)	Beklenen Okullaşma Oranına Göre Sıra	İİT Üyesi Ülkelerin İçerisindeki İGE Sırası	İİT Üyesi Ülkeler	Beklenen Okullaşma Oranı (Yıl)
1	3	Sudi Arabistan	16,1	30	31	Tacikistan	11,3
2	8	Kazakistan	15,0	31	39	Komorlar	11,1
3	1	Brunei Darussalam	14,9	32	24	Türkmenistan	10,8
4	10	İran	14,8	33	44	Benin	10,7
5	11	Türkiye	14,6	34	37	Kamerun	10,4
5	18	Tunus	14,6	35	30	Guyana	10,3
7	5	Bahreyn	14,5	36	32	Bangladeş	10,2
8	15	Cezayir	14,4	37	28	Irak	10,1
9	12	Arnavutluk	14,2	37	46	Afganistan	10,1
10	7	Umman	13,7	39	36	Nijerya	10,0
11	2	Katar	13,4	39	41	Uganda	10,0
11	19	Libya	13,4	41	40	Senegal	9,5
13	4	Birleşik Arap Emirlikleri	13,3	41	52	Sierre Lone	9,5
13	6	Kuveyt	13,3	43	51	Gine Bissau	9,2
13	13	Lübnan	13,3	44	53	Mozambik	9,1
16	9	Malezya	13,1	45	35	Suriye	9,0
16	16	Ürdün	13,1	45	45	Yemen	9,0
16	23	Mısır	13,1	47	47	Fildişi Kıyısı	8,9
19	27	Kırgızistan	13,0	47	49	Gambia	8,9
20	25	Endonezya	12,9	49	54	Gine	8,8
21	26	Filistin	12,8	50	38	Moritanya	8,5
22	14	Azerbaycan	12,7	51	50	Mali	8,4
22	17	Surinam	12,7	52	34	Pakistan	8,1
22	20	Maldivler	12,7	53	55	Burkino Faso	7,7
25	22	Gabon	12,6	54	56	Çad	7,3
26	21	Özbekistan	12,2	55	42	Sudan	7,2
27	29	Fas	12,1	56	48	Cibuti	6,3
28	43	Togo	12,0	57	57	Nijer	5,4
29	33	Gana	11,5			İİT Ortalaması	11,3

Kaynak: UNDP, 2016a.

İGE içerisinde eğitim göstergesini oluşturan iki değerden biri olan beklenen okullaşma oranları (BOO) Tablo 4.'te görölmektedir. BOO, okula başlama yaşında olan bir çocuğun öğrenim hayatının toplam yıl sayısını ifade etmektedir. Bir anlamda ülkelerin hedefleri doğrultusunda vatandaşlarının hayatları boyunca ne kadar yıl eğitim göreceklerinin de göstergesidir. BOO'nun, İGE'ye önemli bir katkısı bulunmaktadır.

İİT ülkeleri içerisinde BOO, 16,1 ile 5,4 yıl arasında geniş bir bantta dalgalanmaktadır. BOO'nun İİT ülkeleri ortalaması ise 11,3 yıl olarak hesaplanmaktadır. Tablo 4.'e göre 30 ülke ortalama BOO'nun üzerinde kalırken, 27 ülke de altında kalmaktadır. İİT ülkeleri içerisinde en yüksek BOO'nun Suudi Arabistan'a (16,1 yıl) ait olduğu görülürken, onu sırasıyla; Kazakistan (15 yıl),

Brunei Darussalam (14,9 yıl), İran (14,8 yıl), Türkiye (14,6) ve Tunus (14,6 yıl) izlemektedir. En düşük BOO çoğunlukla GSMG'i düşük olan Afrika ülkelerinde görülmektedir. Nijer (5,4 yıl), Cibuti (6,3 yıl), Sudan (7,2 yıl), Çad (7,3 yıl) ve Burkino Faso (7,7 yıl) İİT içerisinde en düşük beklenen okullaşma oranına sahip beş ülke olarak sıralanmaktadır.

Tablo 4.'e göre ülkelerin İİT içerisinde İGE sırası ile beklenen okullaşma oranı bakımından sırası arasında özellikle ilk 25 ülkede önemli farklılıklar bulunmaktadır. İGE bakımından dünyada 33. ve İİT ülkeleri içerisinde 2. sırada yer alan Katar, BOO bakımından İİT ülkeleri içerisinde 11. sıradadır. İGE sırası 8. olan Kazakistan 2., 10. olan İran 4. ve 18. olan Tunus ise 5. sırada yer almaktadır. Bu durum İGE içerisinde BOO'nun önemini ortaya koymaktadır.

Türkiye ise beklenen okullaşma oranı bakımından İİT ülkeleri içerisinde 14,6 yıl ile 5. sırada yer almaktadır. Bu oran İİT ülkeleri ortalamasının yaklaşık 1,3 katı kadardır. İİT ülkeleri içerisinde İGE bakımından 11. sırada olan Türkiye, hedefleri doğrultusunda yaptığı eğitim yatırımları ile BOO bakımından 5. sıraya yükselmiştir. Buna göre İGE bakımından daha üst sıralarda yer almak isteyen ülkelerin eğitime daha fazla yatırım yapmaları gerektiği görülmektedir.

Tablo 5: İİT Üyesi Ülkelerin Ortalama Okullaşma Oranı Bakımından (OOO) Sıralaması.

Ortalama Okullaşma Oranına Göre Sıra	İslam İşbirliği Teşkilatı İçerisindeki İGE Sırası	İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkeler	Ortalama Okullaşma Oranı (Yılı)	Ortalama Okullaşma Oranına Göre Sıra	İslam İşbirliği Teşkilatı İçerisindeki İGE Sırası	İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkeler	Ortalama Okullaşma Oranı (Yılı)
1	21	Özbekistan	12,0	30	28	Irak	6,6
2	8	Kazakistan	11,7	31	20	Maldivler	6,2
3	14	Azerbaycan	11,2	32	37	Kamerun	6,1
4	27	Kırgızistan	10,8	33	36	Nijerya	6,0
5	31	Tacikistan	10,4	34	41	Uganda	5,7
6	16	Ürdün	10,1	35	32	Bangladeş	5,2
6	9	Malezya	10,1	36	35	Suriye	5,1
8	24	Türkmenistan	9,9	36	34	Pakistan	5,1
9	2	Katar	9,8	38	47	Fildişi Kıyısı	5,0
10	12	Arnavutluk	9,6	38	29	Fas	5,0
10	3	Sudi Arabistan	9,6	40	39	Komorlar	4,8
12	4	Birleşik Arap Emirlikleri	9,5	41	43	Togo	4,7
13	5	Bahreyn	9,4	42	38	Moritanya	4,3
14	1	Brunei Darussalam	9,0	43	48	Cibuti	4,1
15	26	Filistin	8,9	44	46	Afganistan	3,6
16	10	İran	8,8	45	53	Mozambik	3,5
17	13	Lübnan	8,6	45	44	Benin	3,5
18	30	Guyana	8,4	45	42	Sudan	3,5
19	17	Surinam	8,3	48	52	Sierre Lone	3,3
20	22	Gabon	8,1	48	49	Gambia	3,3
20	7	Umman	8,1	50	45	Yemen	3,0
22	25	Endonezya	7,9	51	51	Gine Bissau	2,9
22	11	Türkiye	7,9	52	40	Senegal	2,8
24	15	Cezayir	7,8	53	54	Gine	2,6
25	19	Libya	7,3	54	56	ad	2,3
25	6	Kuveyt	7,3	54	50	Mali	2,3
27	23	Mısır	7,1	56	57	Nijer	1,7
27	18	Tunuz	7,1	57	55	Burkino Faso	1,4
29	33	Gana	6,9			İİT Ortalaması	6,6

Kaynak: UNDP. 2016a'dan yararlanılmıştır.

Tablo 5.'te İİT üyesi ülkelere ait, İGE içerisinde eğitim göstergesini oluşturan iki değişkenden diğeri olan ortalama okullaşma yılı verileri bulunmaktadır. Ortalama okullaşma yılı, ülkede yaşayan 25 yaş ve üzeri kişilerin hayatı boyunca aldıkları eğitim yıllarının ortalamasını göstermektedir.

İİT ülkeleri içerisinde ortalama okullaşma oranı, 1,4 - 12 yıl arasında değişirken, ülkelerin ortalaması 6,6 yıldır. Tablo 5.'e göre, 30 ülke bu ortalamanın üzerinde iken, 27 ülke ortalamanın altında kalmaktadır. İİT ülkeleri içerisinde en yüksek ortalama okullaşma oranına Özbekistan (12 yıl) sahipken, onu sırasıyla; Kazakistan (11,7 yıl), Azerbaycan (11,2 yıl), Kırgızistan (10,8 yıl) ve Tacikistan (10,4 yıl) izlemektedir. En düşük ortalama okullaşma oranı ise çoğunlukla GSMG düşük

Afrika ülkelerinde görülmektedir. Burkino Faso (1,4 yıl), Nijer (1,7 yıl), Mali (2,3 yıl), Çad (2,3 yıl) ve Gine (2,6 yıl) en düşük okullaşma oranına sahip beş ülke olarak sıralanmaktadır.

Ortalama Okullaşma Oranı bakımından İİT ülkeleri içerisinde ilk beşi oluşturan ülkelerin eski Sovyetler Birliği'nden ayrılan Türk Cumhuriyetleri olduğu dikkati çekmektedir. Bu ülkelerde geçmişte uygulanan rejim ve eğitim politikalarından dolayı ortalama okullaşma oranı yüksek ve 10 yılın üzerinde yer almaktadır.

BOO'da olduğu gibi OOO'da da İGE açısından İİT ülkeleri arasındaki sıralamada farklılıklar bulunmaktadır. İİT ülkeleri içerisinde İGE sıralaması 21 olan Özbekistan, ortalama okullaşma açısından 1. sırayı almakta, 8. olan Kazakistan, 14. olan Azerbaycan, 27. olan Kırgızistan, 31. olan Tacikistan, 1. olan Brunei Darussalam ve 11. olan Türkiye, ortalama okullaşma oranı bakımından sırasıyla; 2., 3., 4., 5., 14. ve 22. gibi çok farklı sıraları almaktadırlar. Bu durum BOO ve OOO'nun dolayısıyla eğitimin İGE içerisinde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Türkiye, OOO bakımından İİT ülkeleri içerisinde 22. sırayı almaktadır. Oysa İGE bakımından 11. sıradadır. Türkiye'de ortalama okullaşma oranı 7,9 yıldır ve 6,6 olan İİT ortalamasının üzerindedir. Oysa diğer İİT üyesi ülkelere göre daha gelişmiş bir ülke konumunda olan Türkiye için bu oranın daha yüksek olması beklenmektedir. Eğitim yatırımları her ne kadar uzun vadede sonuç alınabilecek yatırımlar olsa da, Türkiye ve diğer İİT üyesi ülkelerin İGE bakımından dünyada ve ülke grupları içerisinde şimdikinden daha yüksek bir insani gelişime sahip olabilmesi için eğitim ve sağlık konularına ağırlık vermesi gerekmektedir.

Tablo 6: İİT Üyesi Ülkelerin Yıllık Kişibaşı Milli Gelir Bakımından Sıralaması.

Yıllık Kişibaşı Milli Gelire Göre Sıra	İslam İşbirliği Teşkilatı İçerisindeki İGE Sırası	İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkeler	Yıllık Kişibaşı Gelir (\$)	Yıllık Kişibaşı Milli Gelire Göre Sıra	İslam İşbirliği Teşkilatı İçerisindeki İGE Sırası	İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkeler	Yıllık Kişibaşı Gelir (\$)
1	2	Katar	129.916	30	26	Filistin	5.256
2	6	Kuveyt	76.075	31	34	Pakistan	5.031
3	1	Brunei Darussalam	72.843	32	42	Sudan	3.846
4	4	Birleşik Arap Emirlikleri	66.203	33	33	Gana	3.839
5	3	Sudi Arabistan	51.320	34	38	Moritanya	3.527
6	5	Bahreyn	37.236	35	32	Bangladeş	3.341
7	7	Umman	34.402	36	48	Cibuti	3.216
8	9	Malezya	24.620	37	47	Fildişi Kıyısı	3.163
9	8	Kazakistan	22.093	38	27	Kırgızistan	3.097
10	22	Gabon	19.044	39	37	Kamerun	2.894
11	11	Türkiye	18.705	40	31	Tacikistan	2.601
12	14	Azerbaycan	16.413	41	35	Suriye	2.441
13	10	İran	16.395	42	45	Yemen	2.300
14	17	Surinam	16.018	43	40	Senegal	2.250
15	19	Libya	14.303	44	50	Mali	2.218
16	24	Türkmenistan	14.026	45	44	Benin	1.979
17	15	Cezayir	13.533	46	46	Afganistan	1.871
18	13	Lübnan	13.312	47	41	Uganda	1.670
19	28	İrak	11.608	48	49	Gambia	1.541
20	20	Maldivler	10.383	49	55	Burkina Faso	1.537
21	12	Arnavutluk	10.252	50	52	Sierre Leone	1.529
22	18	Tunus	10.249	51	51	Gine Bissau	1.369
23	16	Ürdün	10.111	52	39	Komorlar	1.335
24	23	Mısır	10.064	53	43	Togo	1.262
25	25	Endonezya	10.053	54	56	Çad	1.191
26	29	Fas	7.195	55	53	Mozambik	1.098
27	30	Guyana	6.884	56	54	Gine	1.058
28	21	Özbekistan	5.748	57	57	Nijer	0.889
29	36	Nijerya	5.443			İİT Ortalaması	14.417

Kaynak: UNDP, 2016a..

Yıllık kişi başına düşen milli gelir bir ortalamayı ifade etmektedir. Bir ülkenin mevcut milli gelir değerinin o ülkenin nüfusuna bölünmesi ile elde edilir. Ülkede yaşayan insanların ortalama refah düzeyini ifade eder. Ancak, bireylerin ulusal gelirden aldıkları gerçek geliri göstermez.

Tablo 6, İİT üyesi ülkelerin yıllık kişi başı GSMG değerlerini göstermektedir. Tabloda yer alan GSMG değerleri Birleşmiş Milletlerin 2016 yılı İGE hesaplamalarında kullanılan 2015 yılına ait değerlerdir. Tablo 6.'da, 1. sırada dünyanın en yüksek kişi başı GSMG'ne de sahip olan Katar (129.916 \$) bulunmaktadır. Katar'ı yine petrol ve/veya doğalgaz zengini olan çoğu Arap ülkeleri takip etmektedir. Bunlar sırasıyla, Kuveyt (76.075 \$), Brunei Darussalam (72.843 \$), Birleşik Arap Emirlikleri (66.203 \$) ve Suudi Arabistan (51.320 \$) gibi ülkelerdir. İİT ülkeleri içerisinde en düşük

kişibaşı GSMG sahip olan ülkeler ise yine ekonomik ve sosyal yönden gelişmemiş fakir Afrika ülkeleridir. Nijer (889 \$), Gine (1.058 \$), Mozambik (1.098 \$), Çad, (1.191 \$) ve Togo (1.262 \$) İİT ülkeleri içerisinde en düşük kişi başı GSMG sahip olan 5 ülke olarak sıralanmaktadır.

Kişibaşı GSMG değerlerinde İİT ülkeleri ortalaması 14.417 \$'dır. İİT üyesi 57 ülkeden 14'ü bu ortalamanın üzerinde yer alırken, 43 ülke bu ortalamanın altında bulunmaktadır. Bu ülkelerden Nijer, tek düşük gelirli ülke olurken, 25 ülke düşük orta gelir grubunda, 13 ülke üst orta gelir grubunda ve kalan 18 ülke ise yüksek gelir grubunda yer almaktadır. Bu durum ekonomik büyüme ve refah için gerekli olan gelirin ülkelerarasındaki farklılıklarının ne kadar büyük olduğunu gözler önüne sermektedir.

Türkiye kişibaşı GSMG bakımından İİT ülkeleri içerisinde 18.705 \$ ile 11. sırada yer almaktadır. Türkiye sahip olduğu bu yıllık kişibaşı gelir ile İİT ülkeleri ortalamasının üzerinde ve 46 ülkeden daha iyi durumdadır. İGE sıralaması bakımından da 11. sırada olan Türkiye'nin, kişibaşı GSMG değeri her geçen yıl artırmaktadır. Ancak bu artış gelişmiş ülkelerin seviyesinin çok altında kalmakta, halkın refahı ve daha yüksek insani gelişim için düşük kalmaktadır.

3. İGE'Yİ OLUŞTURAN ALT GÖSTERGELERİN ETKİNLİKLERİ

Tablo 7.'de İGE'yi oluşturan göstergelerin İGE'yi etkileme derecesinin görülebilmesi amacıyla, Türkiye'nin 2016 yılı İGE değeri üzerinde bazı gösterge değerler sabit tutularak bazılarının artırılmasıyla oluşturulmuş alternatif hesaplamalar sunulmaktadır.

Tablo 7: İGE Bileşenlerinin Değerlerinin Değiştirilerek Etkilerinin Gösterilmesi, Türkiye 2016 İGE Değerleri ile Alternatif Hesaplar.

Rapor Yılı	Hesaplanan İGE	KB. GSMG (\$)	Doğuşta Yaşam Beklentisi	Beklenen Okullaşma Yılı	Ortalama Okullaşma Yılı	Dünya Sıralamasındaki Yeri	İİT İçerisindeki Sıra	İGE Düzeyi	Sıralamaya Katılan Ülke Sayısı
2016	0,767	18.705	75.5	14,6	7,9	71	11	Yüksek	188
Alt endekslere göre yapılan alternatif hesaplar									
	0,770	19.705	75,5	14,6	7,9	70	11	Yüksek	188
	0,771	18.705	76,5	14,6	7,9	70	11	Yüksek	188
	0,778	18.705	75,5	15,6	7,9	66	10	Yüksek	188
	0,780	18.705	75,5	14,6	8,9	65	10	Yüksek	188

Kaynak: Akçiçek, 2015: 11; Yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Not: Tabloda değiştirilen yerler koyu renk ile işaretlenmiştir. DYB, BOO ve OOO bir puan artırılmış, kişi başına GSMG ise 1000 \$ artırılarak Türkiye için alternatif İGE değerleri bulunmuştur.

Tablo 7.'ye göre; Türkiye'nin 2016 İGE üzerinde diğer göstergeler sabit tutularak kişi başına GSMG 1000\$ artırıldığı varsayıldığında, İGE 0,003 puan artarak 0,767'den 0,770'e yükselmektedir. Yani kişi başına GSMG'deki 1000\$'lık artış İGE'de 0,003 puanlık artış sağlamaktadır. Hesaplanan

yeni İGE değerine göre Türkiye'nin dünya sıralamasındaki yeri 71. sıradan 70. sıraya yükselirken, İİT lkeleri içerisindeki sırası değişmemektedir.

Aynı Şekilde diğer göstergeler sabit tutularak DYB 1 yıl arttırıldığında, İGE 0,004 puan artarak 0,767'den 0,771'e yükselmektedir. DYB'nin 1 yıl artması İGE'de 0,004 puanlık bir artış sağlamaktadır. Kişi başına GSMG'de 1000\$'lık artışa göre DYB'de gerçekleştirilen 1 yıllık artış, İGE'nde 0,001 puan daha fazla artış sağlamaktadır. Yeni hesaplanan İGE'ye göre Türkiye'nin dünya sıralamasındaki yeri 71. sıradan 70. sıraya yükselirken, İİT lkeleri içerisindeki sırası aynı kalmaktadır.

Eğitim göstergeleri ayrı ayrı ele alındığında ise; diğer göstergeler sabit tutularak beklenen okullaşma yılı 1 yıl arttırıldığında, İGE 0,011 puan artarak 0,767'den 0,778'e yükseldiği grlmektedir. Bu alternatif İGE değeri ile Türkiye'nin dünya sıralamasındaki yeri 71. sıradan 66. Sıraya, İİT lkeleri içerisinde ki sırası da 11. sıradan 10. sıraya yükselmektedir.

Diğer göstergeler sabit tutularak ortalama okullaşma yılı 1 yıl arttırıldığında, İGE 0,013 puan artarak 0,767'den 0,780 değerini almaktadır. Yeni hesaplanan İGE değerine göre Türkiye'nin dünya sıralamasındaki yeri 71. sıradan 65. sıraya, İİT lkeleri içerisindeki sırası ise 11. sıradan 10. sıraya yükselmektedir.

Alternatif hesaplamalardan da anlaşılacağı üzere İGE değerine en fazla etki eden göstergeler sırasıyla; OOO, BOO, DYB ve son olarak kişi başına GSMG'dir. UNDP, ilk raporun yayınlandığı 1990 yılından beri İGE hesaplama yöntemlerinde yapmış olduğu değişikliklerle gelirin etkisini azaltmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, İGE değerini yükseltmek isteyen ülkelerin gelirin yanında özellikle eğitim ve sağlık alanına yatırım yapmaları gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

SONUÇ

Ekonomik kalkınmayı sadece milli gelir olarak ele almak doğru değildir, kalkınma bir toplumun ekonomik, sosyal ve siyasi gelişimiyle alakalı bir kavramdır. Diğer taraftan bir ekonominin milli gelirinin yüksek olması onun gelişmiş bir ülke olması için de yeterli değildir. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerini belirleyebilmek için ekonomik göstergelerin yanında insani, sosyal ve kültürel birçok gösterge kullanılmaktadır. İGE, Birleşmiş Milletler tarafından ülkelerin İnsani gelişmişlik düzeyini belirlemede kullanılan bir ölçüttür. Bu endeks insani gelişmeyi, gelirin yanı sıra eğitim ve sağlığa ilişkin göstergeleri de dikkate alarak ölçmeyi amaçlayan bir gösterge niteliğindedir. Bu bağlamda ülkelerin refah ve kalkınmışlık dereceleri de sayısal değerlere dönüştürülerek İGE adı altında yayınlanmaktadır.

Bu çalışmada Türkiye'nin de içinde olduğu İİT üyesi ülkelerin 2016 yılı İGE ve alt grup göstergeleri açısından bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Buna göre;

İGE bakımından İİT üyesi hiçbir ülke dünya sıralamasında ilk sıralarda yer alamamaktadır. İlk 30 sırada ekonomik ve sosyal yönden gelişmiş Avrupa ve OECD ülkeleri yer almaktadır. İİT üyesi ülkeler içerisinde insani gelişmişlik düzeyi bakımından ilk 10'u oluşturan ülkelerin tamamının petrol ve/veya doğalgaz bakımından zengin ülkeler olduğu görülmektedir. İİT üyesi ülkelerin çoğu, İGE bakımından 188 ülkenin değerlendirilmeye alındığı dünya sıralamasında hep sonlarda yer almaktadır.

57 İİT üyesi ülkeden altısı çok yüksek insani gelişmişlik düzeyine sahipken, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 15 ülke yüksek insani gelişmişlik düzeyine, 13 ülke orta insani gelişmişlik düzeyine ve 23 ülkede düşük insani gelişmişlik düzeyine sahiptir.

Türkiye, 0,767 İGE puanı ile insani gelişmişlik açısından 188 ülke içerisinde 71. sırada yer alırken, 57 İİT üyesi ülke içerisinde 11. sırada ve yüksek insani gelişmişliğe sahip ülke konumundadır. Türkiye, 18.705 \$ yıllık kişi başı GSMG ve 75,5 yıllık doğuştan yaşam beklentisine sahiptir. İİT ülkeleri içerisinde kişi başı GSMG bakımından 11., doğuştan yaşam beklentisi bakımından ise 10. sıradadır. Beklenen okullaşma oranı bakımından İİT ülkeleri içerisinde 14,6 yıl ile 5. sırada yer alırken, ortalama okullaşma oranı bakımından 7,9 yıl ile 22. sıradadır. Oysa Türkiye, diğer İİT üyesi ülkelere göre daha gelişmiş bir ülke konumundadır. Ancak, Türkiye için eğitim göstergesi düşük bir değerdedir.

Tablolardan ve alternatif hesaplamalardan da anlaşılacağı üzere İGE değerine en fazla etki eden göstergeler sırasıyla; ortalama okullaşma oranı, beklenen okullaşma oranı, doğuştan yaşam beklentisi ve gelirdir. Gelir insani gelişme için gerekli ancak tek başına yeterli değildir. Dolayısıyla, niceliksel bir kalkınma anlayışından çok niteliksel olarak sosyoekonomik kalkınmayı amaçlayan anlayışın benimsenmesi gerekmektedir. Türkiye dahil İGE değerini yükseltmek isteyen ülkelerin özellikle eğitim ve sağlık alanlarına yatırım yapmaları gerekmektedir. Her ne kadar eğitim ve sağlığa yapılan yatırımlar uzun vadede sonuç veriyor olsa da ülkelerin İGE değerinin yükseltilmesinin önemli yolu olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

Akın, A. ve Ersoy, K. (2012). *2050'ye doğru nüfus bilim ve yönetim: sağlık sistemine bakış*. TÜSİAD, Yayın no: TÜSİAD-T/2012-11/533.

Akçiçek, A. (2015). 2014 İnsani gelişme endeksi ve Türkiye'nin insani gelişme performansı. *Stratejik Düşünce Enstitüsü SDE Rapor*, Mart, 1-16.

Başar, , Eren, M. ve Eren, M. (2015). Ülkelerin insani gelişmişlik endeksi değişkenlerine göre etkilerinin incelenmesi. *International Conference On Eurasian Economies*, SESSION 6E: Kalkınma I, 846-854.

Bolat, B. A. ve Çılan, Ç. A. (2007). İnsani gelişme bileşenleri açısından gelişmekte olan ülkelerin diskriminant analizi ile karşılaştırılması. *38. Uluslar arası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, ICANAS, Türkiye, 10-15 Eylül, 1-10.

Çelik, A. (2016). İnsani Gelişime Endeksi ve Türkiye'nin yeri. *Konya Ticaret Odası Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü Araştırma raporu*, Konya, Haziran.

Demir Şeker: (2011). *Türkiye'nin insani gelişme endeksi ve endeks sıralamasının analizi*. Kalkınma Bakanlığı Sosyal sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No: 2828, Ekim.

Doğan, H. G. ve Gürler, Z. (2013). Türkiye'nin insani gelişme endeksinin analitik olarak değerlendirilmesi. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3 (2), 69-76.

Fırat, E., ürün, E. ve Aydın, A. (2015). Kalkınma ve eğitim ilişkisi: insani gelişme endeksine göre Türkiye'nin eğitim düzeyinin değerlendirilmesi. *International Conference On Eurasian Economies*, SESSION 7E: Kalkınma II, 876-883.

Hicks, D. A. (1997). The inequality-adjusted human development index: a constructive proposal. *World Development*, 25 (8), 1283-1298.

Karabulut, T., Kaya, N. ve Gürsoy, Z. (2009). Ekonomik kalkınma ve işbirliği örgütüne üye ülkelerin 2006 yılı insani gelişmişlik düzeylerinin analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2 (2), 1-18.

Keskin, A. (2011). Ekonomik kalkınmada beşeri sermayenin rolü ve Türkiye. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25 (3-4), 125-153.

Köksal: S. vd. (2016). Temel sağlık düzeyi göstergeleri açısından Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleri. *TJFM&PC (Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care)*, 10 (4), 205-212.

Tireli, M., Coşkun: ve Kunduracı, N. F. (2013). İİT ülkeleri ve Türkiye'ye ait sosyal göstergeler ile insani gelişim göstergeleri arasındaki ilişkinin karşılaştırmalı analizi. *Sosyal Politika Çalışmaları*, Yıl:13, 7 (30), Ocak-Haziran, 61-87.

UNDP. (1990). *Human Development Report*. Work for Human Development, New York, Oxford University Press.

UNDP. (2010). *Human Development Report*. Work for Human Development, New York.

UNDP. (2016a). *Human Development Report 2016*. Human Development for Everyone, Published for the United Nations Development Programme (UNDP).

UNDP. (2016b). *Human Development Report, Technical Notes 2016*. Human Development for Everyone, Published for the United Nations Development Programme (UNDP). http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2016_technical_notes_0.pdf, E.T : 25.09.2017.

WHO. (2015). *2015 Global reference list of 100 core health indicators*.

World Bank. (2017). *World Development Indicators 2017*. World Bank Group, Washington DC.

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT). (b.t). Erişim Tarihi: 25.09.2017, (<http://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa>).

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT). (b.t). Erişim Tarihi: 25.09.2017, <http://www.disiliskiler.kulturturizm.gov.tr/TR,132162/islam-isbirligi-teskilati-iiit.html>.